

УТОПІЧНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ЖИТТЯ ЛЮДИНИ В КОМУНІСТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ В ІДЕОЛОГІЇ РАНЬОГО БІЛЬШОВИЗМУ

В статті розглядається основний концепт більшовицької утопії – комуністичне суспільство. Автор аналізує дискусію навколо перебудови побуту 1920-х років як своєрідний міфологічний текст. Розглядається також вплив християнських та ранньомодерних утопічних сюжетів на формування більшовицької ідеології.

Ключові слова: утопія, ідеологія, християнство, комунізм, комуністичне суспільство, спосіб життя.

Ідеологія більшовизму, як різновиду тоталітаризму, сьогодні продовжує цікавити дослідників. Ще з середини ХХ ст. опрацьовуються різні аспекти цього феномену – політичний устрій, економічна система, соціальна структура, культура та мистецтво тощо. Однак сьогодні найбільш актуальним став мікрокосмос "радянської людини", її переживання, сподівання, духовний світ, повсякденність у ширшому розумінні цього поняття. Зрозуміти світ радянської людини, без об'єктивної картини ідеологічного оточення, що проникало у всі сфери життя, неможливо. Більшовицька ідеологія була еклектичною, догматичною близькою за своєю універсальністю до релігійного вчення, в якому особливе місце займало уявлення про майбутнє життя людини. Концепт футуристичної утопії більшовиків, відомий як комуністичне суспільство, став центральною частиною радянського міфу. Найважливіше місце в цій утопії займала картина майбутнього побутового раю, що і є предметом дослідження запропонованої статті.

Вивчення радянської ідеології та, насамперед, уявлень про комунізм як форму існування людства майбутнього, починається ще в перші роки існування більшовицької влади. М.Бердяєв розглянув більшовицьку догматику як форму крайнього, перекрученого християнського вчення¹. Й по сьогодні вчені відшукують певні паралелі в догматах, символах та обрядах між цими двома глобальними і на перший погляд такими різними ідеологіями. Зокрема, варто виділити праці російської дослідниці Ж.Коновалової, яка вивчає складну систему більшовицької ідеології через призму семіотичного аналізу². Семіотичні конструкції радянської релігії цікаво трактує український вчений М.Смоляр³. В останні роки зростає інтерес до цієї проблеми також і серед етнографів та фольклористів які розглядають фольклорний текст радянського періоду як своєрідне відображення міфологічних конструкцій⁴.

Одночасно варто згадати праці істориків які розглядають спроби втілення утопічних концепцій в життя у 20 – 30-х роках ХХ ст. та вплив футуристичних уявлень на повсякдення. В працях Н.Гогохії, О.Коляструк, О.Трубенко⁵ та багатьох інших, показано велику різницю між уявленнями про "ідеальний світ" та реаліями буденного світу радянської людини. В руслі досить популярних, на сьогодні, гендерних досліджень вивчає предмет і Ю.Гусева.

Джерельною базою дослідження служать праці більшовицьких ідеологів, політичних діячів, митців, архітекторів в яких висвітлювалось їхнє ставлення до проблеми перебудови побуту. Пошуки нових форм колективного побуту дуже жваво обговорювалися на сторінках газет в 1920-х роках, насамперед, через увагу до цього питання більшовицької партії⁶. В кінці 1920-х років до обговорення цієї проблеми активно узялися архітектори та економісти.

Як стверджували радянські соціологи: "якщо в 20-х роках теоретичні дослідження проблем побуту випереджали реальні перетворення, то в 50-х роках рівень розробки теоретичних проблем сфери побуту, навпаки, відставав від реального розвитку"⁷. З першої половини 1930-х, до першої половини 1950-х років, майже не було публікацій про сферу побуту, ця тема зникла

зі сторінок радянської преси як загальної так і спеціалізованої⁸. В усякому разі, дискусії навколо пошуку нових шляхів побутового обслуговування були зупинені.

Вже на початку 1960-х років, інтерес до цієї теми знову зростає. З одного боку, революційні декларації М.Хрущова про наближення комунізму стимулювали інтерес до цієї проблеми, а з іншого, зростання міст та загострення урбанізаційних проблем, примушували архітекторів шукати нових шляхів розвитку міського середовища. На цій хвилі відбувається обмежена реабілітація експериментів 1920-х років. Архітектор В.Мойсеєнко вперше детально дослідив реалізовані проекти радянських архітекторів, здійснивши навіть натурні обстеження⁹ (майже всі експериментальні будинки 20-х років були знищені або повністю перебудовані).

Звичайно, цікавим джерелом є майже забутий пласт радянської фантастичної літератури в якій "комуністичний рай майбутнього" став центральним сюжетом і мав багато спільних із ідеологією рис.

Незважаючи на показовий сцієнтизм, ідеологія раннього тоталітаризму була просто просякнута різними архаїчними конструкціями, що дає підстави говорити про панування міфологічної світоглядної картини світу в 1920 – 30-х роках. Як пише Н.Гогохія: "Саме в цей час були винайдені настільки ефективні механізми міфологізації масової свідомості, що завдяки ним вдалося змінити радянську людину в найкоротший час. Радянська міфологізація були комплексом заходів, спрямованих на створення у масовій свідомості нової міфологічної картини світу..."¹⁰. І як кожен міфологічний світогляд він мав завершену картину потойбічного існування, адже виникнення релігій пов'язане саме із намаганням дати відповідь людині на питання, що ж відбудеться із нею після смерті, чи можливе переродження, на зразок відродження природних явищ в системі календарного циклу. Віра радянських людей у комуністичне майбутнє була настільки сильною, що збереглася і в пострадянському світі, але вже як уявлення про "втрачене царство", ставши частиною історичного міфу. Відображення ліберального (західного) способу життя в ЗМІ, для людей старшого покоління, є нагадуванням про "рай на землі", який побудований, десь там, за морем і який у них просто вкрали¹¹.

Радянська ідеологія цілком відверто стверджувала, що саме за страждання, матеріальні злидні, безправність, голодування трудящим буде дароване світле майбутнє – комунізм. Щоправда, слово "дароване" не зовсім вірно передає сенс переходу до раю, адже більшовицькі лідери та офіційна пропаганда не заперечували, що таке право потрібно отримати через переродження. По-суті, людина проходить шляхом ритуальної смерті, що полягає у відмові від свого минулого життя, родини, друзів, релігії тощо. Подібно до того, як в християнській традиції смерть лише надає сенс життю і є не кінцем а початком нового шляху¹², так і в комуністичній утопії головною цінністю буття є переродження через ритуальну смерть. Радянське кіно та література постійно зображували героя, який в результаті складної внутрішньої боротьби поривав із своїм минулим оточенням і за допомогою медіаторів (ними могли виступати комсомольський осередок, кохана дівчина, старший партієць) перероджувався. Без такого символічного розриву із старим світом потрапити до світлого майбутнього було неможливо.

Більшовицька модель майбутнього мала багато спільного із утопічними теоріями XVIII – XIX ст. Багато було запозичень із праць соціалістів утопістів Фурє, Сен-Сімона, Прудона, Кампанели та інших. Утопічні теорії XIX ст., за словами П.Рікера, були збудовані за принципом антисвіту або світу перевернутого з ніг на голову¹³. Подібний антисвіт формувався і в побутових концепціях 1920-х років. Цікаво, що повсякденне життя городян часів сталінізму історики сьогодення також називають – "світом навпаки"¹⁴.

Світ навиворіт помітно у фактичній підміні опозицій "внутрішнє-зовнішнє", "приватне-суспільне", "індивідуальне-колективне". Зокрема, ми бачимо як простір комунальної квартири перетворює приватну й навіть інтимну сферу на публічну. Цей "антисвіт" помітно в утопічних проектах 1920-х років. Герої антиутопії "Ми" Є.Замятіна мешкають у новітніх будинках, що складаються із прозорих кабінок. Вхідні двері та навіть стіни між кабінами зроблені зі скла. Лише для інтимних зустрічей, які також регламентуються державою, мешканцям фантастичного світу видають право на штори. Цікаво, що проти стін які відділяють внутрішній приватний простір помешкання, виступили також і радянські архітектори. Зустрічаються пропозиції зробити стіни із цупкого брезенту, який влітку просто згортають, повністю відкриваючи помешкання на вулицю. Відкриті помешкання позбавленні приватності, з'явилися як

антитеза до буржуазного ставлення до квартирного простору. В міських помешканнях на рубежі XIX – XX ст. зберігався чіткий поділ на приватний та публічний простір. В окремі приміщення гостей просто не допускали. Іноді, навіть домашні світлини, або інші занадто інтимні предмети, перед приходом сторонніх переносили із вітальні в більш потайні місця. В міських квартирах цього часу, приватна зона (спальні, дитячі кімнати) були відокремлені від входу численними переходами, коридорами, непомітними дверима. Для більшовицьких дизайнерів культури цей закритий простір став предметом нищівної критики.

Іншим джерелом уявлень про світле майбутнє, звичайно ж, були поширенні серед широких мас неписьменного населення релігійні уявлення. Не викликає сумніву, що при показному відреченню від народницької традиції, більшовики багато чого запозичили у своїх попередників. Російській утопічний проект – народницький, общинно-соціалістичний, що бачив прообраз майбутнього у патріархальній родині був переосмислений більшовиками та в тій чи іншій формі вплинув на формування радянського утопічного проекту¹⁵.

З приходом до влади, більшовики не ставили собі завданням перебудувати докорінно побут робітників. Побут розглядався як система задоволення щоденних потреб, що в умовах більшовицького експерименту вело до максимальної централізації. В програмі РКП(б) в 1919 р. з цього приводу було сказано, що завданням є організація усього населення в єдину мережу споживчих комун, що можуть швидко, планомірно, вигідно розподіляти усі необхідні продукти, дотримуючись принципів суворого централізму усього апарату¹⁶. Звідси впливало, що міське населення мало бути організоване в споживчі комуни. Правда, залишалось незрозумілим за яким принципом буде відбуватися це об'єднання – за територіальним чи професійним.

З приходом більшовиків в Україну, починається активна боротьба за вплив на роботу домових комітетів які виникли, ще в 1917 р. після повалення самодержавства в Росії. Головним завданням своєї житлової політики першої половини 1920-х років, влада бачила встановлення контролю над формами самоорганізації мешканців, з метою використати їх в майбутньому для перебудови побуту на нових засадах. В центральній та головним чином в місцевій пресі, розгортається широка пропаганда різних нових акцій – створення житлових кооперативів із усуспільненням побутових функцій та підтримка різних "червоних куточків", комуністичних їдалень, дитячих садочків й інших форм "усуспільненого побуту". Вважалося, що вони мають не тільки опікуватися забезпеченням повсякденних потреб людини але й проводити масову виховну роботу. По-суті, на домові комітети та новостворені кооперативи, покладалось завдання здійснити перевиховання мешканців комунальних квартир. Однак фантазії, що новий тип комуністичного співмешкання – комунальна квартира, створить і нову людину, носія високо розвинутої побутової культури – комунара, розвіялися вже в середині 1920-х років.

Спроби створити зразки комуністичного суспільства в "окремо узятій квартирі" провалилися. Побутові комуни, на які покладали сподівання новітні утопісти, були явищем поодиноким і більшість із них поступово вироджувалася, або в типову "комуналку", або в тимчасову артільну спілку. Але більшовики не збиралися відмовлятися від обраного шляху та здавати позиції. В роки НЕПу, ідеологічні основи більшовизму, які в цей час ще перебували у стадії формування, зазнавали нападів та деструкції внаслідок уживання із капіталістичними елементами в соціально-економічній сфері. Вплив більшовицької партії на пролетаріат був високим через масові кампанії на виробництві, однак більшу частину свого часу робітники проводили в межах житлового середовища, спілкуючись із сусідами, родиною. Більшовицькі ідеологи побоювалися, що робітники та партійці, будуть потрапляти під неконтрольований вплив стихійного міщанського середовища. Вважалося, що "непманський стиль життя", який спостерігала свідомо молодь, штовхне їх на шлях деградації. Л.Троцький відверто писав, що молоді партійці під впливом непманівського сусідства розкладаються, серед них поширюється тяга до накопичення матеріальних благ, комфорту і вони підпадають під вплив "дрібнобуржуазних елементів"¹⁷. Звичайно, Л.Троцький, який також в повсякденному житті не був аскетом, не згадував, що "бацила" міщанства виникла серед більшовицької партії саме в період узаконених грабунків 1917 – 1922 рр.

Таким чином, пошуки нової форм житла в другій половині 1920-х років, особливо з початком індустріалізації, отримали новий імпульс. В цей час, сама ідея подальшого розвитку індивідуального житла, шляхом удосконалення міської квартири, не розглядалася. Індивідуальна

житлова площа із яскраво вираженим закритим приватним простором вважалася проявом відсталості та некультурності. Навіть в програмі-завданні на будівництво житлово-побутової комуни в Запоріжжі зазначалося: "окремі квартири, що розраховані на відокремлене мешкання родини, усією своєю організацією прирікають мешканців на напівкультурне існування"¹⁸. Як писав архітектор Н.Пижов особливість нових будинків є те, що в них майже зовсім немає хатнього господарства. В них устатковуються тільки загальні ванні кімнати та душі, вбиральні та загальні телефонні приміщення. Всі інші ділянки хатнього господарства колективізовано й зосереджено частково на фабриках кухнях, а частково в тих самих будинках, де влаштовано хатні буфети та їдальні¹⁹.

Найбільше діставалося відокремленим кухням. В архітектурно-будівельній практиці XIX ст. кухонні приміщення розташовувалися на кордоні домоволодіння і зберігали статус інтимного, закритого середовища. Кухня мала також і чітку соціальну функцію, відокремлюючи простір соціальних низів від власників квартири. Намагаючись, за висловом В.Леніна, "вбити домашнє господарство"²⁰, влада задекларувала справжню війну кухням. У своїх звинуваченнях кухні вони дійсно не мали меж: "Про кухню. До цього часу ще існують противники спільних кухонь, які мотивують своє негативне ставлення до них конфліктами серед мешканців. В просторах кухнях, де стоять кип'ятильники з гарячою водою, немає місця побутовим драмам, немає жорстокої боротьби за вільне місце на плиті"²¹. Конфлікти та сутички, що часто виникали в пролетарському середовищі, в комунальних квартирах, просто оголошували "спадщиною царату" та "залишками поневолення трудящого люду"²². Описуючи труднощі буття в комунальній квартирі, радянські діячі часто повторювали слова В.Леніна, який говорив що коріння ексцесів, які полягають у порушенні правил співжиття, лежить у експлуатації мас, їх нужденному становищі²³.

Боротьба із кухнею була не просто бажанням зекономити гроші "неефективного індивідуального домашнього господарства". Завданням цих глобальних перетворень було ліквідація сім'ї як господарської одиниці. Дійсно, в міському соціумі родинні зв'язки слабшали через ліквідацію внутрішньо сімейної господарської спеціалізації, скорочення житлової площі, міграційну активність населення. Родина для більшовицьких мрійників викликала незрозумілу відразу яка межувала з явною патологією. Один із таких дизайнерів так висловився з цього приводу: "Усі близькі та дальні родичі є по-суті наростом на фізіологічній родині. Цей нарост – ознака старої капіталістичної громіздкої родини – може бути безболісно зрізаний і тоді усій цій групі населення можна дати таку ж форму житла як і одинакам"²⁴.

Наступ на родину продовжувався не тільки на "кухонному фронті" але й в сфері виховання дітей. Родинне виховання оголошувалося ледь не злочинним. Л.Сабсович відверто говорив, що причиною сьгоднішнього відсталого побуту є вплив батьків на свої дітей, котрі не мають спеціальної педагогічної освіти а отже виховують своїх дітей неправильно. При чому, він вважав, що заклади в яких будуть утримувати та виховувати дітей – "дитячі містечка", можна розташовувати подалі від поселень в яких живуть та працюють їхні батьки²⁵.

Складовою міфу було переконання, що новий світ не знатиме голоду. Більшовицька пропаганда підкреслювала, що незабаром має настати ера ситого життя, в якому процес здобування та приготування їжі взагалі щезне. Створення масової, централізованої системи громадського харчування вважалася ключовою умовою "культурної революції". До речі, приготування та споживання їжі займали найбільше часу в структурі повсякдення городян на початку XX ст.²⁶.

В утопічній концепції майбутнього, люди взагалі не переймаються харчуванням. Усе, що їм потрібно дає сам Едем. Хоча, варто звернути увагу на одну особливість. В релігійних уявленнях харчування в Едемському саду буде мати виключно святковий характер – усі наїдки не тільки в безмежній кількості але й дуже вишукані, екзотичні та фантастичні, недоступні в реальному житті більшості. Комуністична утопія, навпаки, наголошує на простоті їжі, вважаючи її головною перевагою – доступність. Їжа буде калорійна та збалансована. Крім того, повинен бути вибір із кількох страв. Картини майбутнього ситого світу просто вражали своїм розмахом. Наприклад, П.Хаустов у своєму баченні майбутнього м. Запоріжжя, малює картину велетенської зали їдальні, в якій не буде ні повара ні офіціанта. Спеціальними транспортерами та ліфтами будуть переміщуватися тонни котлет та вінегрету, сотні літрів борщу²⁷. Вважалася, що та частина

населення яка зайнята в системі обслуговування, просто зникне і це дозволить вивільнити робочі руки для важкої промисловості. Навіть в офіційних програмах-завданнях на будівництво "соцмістечок" вказувалося, що кількість людей які будуть зайняті у сфері обслуговування буде незначною.

Сам процес споживання в той час бачили приблизно так: "У місті стовідсоткового комунізму це питання вирішиться дуже просто: громадянин комуністичного міста, прийшовши до громадської їдальні візьме в ній, без усілякої плати, ту їжу яку в ній знайде і яка йому сподобається й буде здаватися йому корисною, в тій кількості, що потрібна для відновлення сил"²⁸. Звичайно, виникало питання: чи не виникне проблема надмірного споживання? Вважалося, що спочатку люди будуть брати більше їжі чим їм потрібно, але з часом звикнуть, якщо переконаються, що їжі не стає менше і її вистачає на всіх. Хоча децицію людського залишали і для комунарів: "Маленьке виключення може доведеться зробити для солодких страв та напоїв (кава, молоко), які видаватимуть по твердо встановленим пропорціям"²⁹.

Загалом, життя в комуністичній утопії дійсно наближалось до ранньохристиянських описів райських садів. В християнській традиції існували дві паралельні концепції райського майбутнього – сад Едем та місто-рай. На перший погляд здається, що бачення повсякдення мешканців майбутніх соціалістичних містечок наближене до середньовічних утопічних уявлень про райське місто, що виникли ще давніх цивілізаціях Межиріччя і були запозичені та інкорпоровані до європейського християнського світогляду в епоху середньовіччя. Захоплення культурою машини в ідеології більшовизму було досить коротким. Як вважає К.Кларк, в мистецтві, насамперед, у літературі, культ машини взагалі продовжувався лише рік, або трохи довше³⁰. З часом, концепцію Е.Говарда про місто-сад, в радянських мареннях витісняє її антипод: сад-місто. Природа, зелені насадження, простори, світло, чисте повітря та сам природний, "первинний" спосіб існування людини, виходять на перший план. Місто, або точніше містечко, розчиняється у навколишньому аграрному світі, знищуючи, насамперед, найголовнішу складову урбанізаційної культури попередніх епох – міські мури, що захищали окультурений світ міського соціуму від навколишнього хаосу. Варто зауважити, що Ж.Коновалова вважає, що уявлення про рай, як про сад або як про місто, що існували в християнській традиції окремо, в більшовицьких умовах навпаки зблизилися, створивши певне симбіотичне утворення – міста-саду³¹.

Погоджуючись із правом на існування такого припущення, хочеться звернути увагу на образ міста та машини як об'єктів рукотворного походження та їх роль у формуванні комуністичного міфу. В утопічній моделі майбутнього, світ матеріального (машини, будинки, складні механізми), трактується як вічна беззаперечна реальність, що виникла і підтримується надлюдською силою. І хоча людина постійно живе та користується благами свого фантастичного світу, вона не є його творцем. Завжди існує якась сила вищого порядку. Буття ж людини мислилось зовсім інфантильним, вона перестала бути суб'єктом повсякдення і стала просто споживачем благ які їй дає навколишнє середовище. Вона відмовляється від еволюції, повертаючись до природного свого існування. Футуристична картина майбутнього нагадує чимось концепцію благородного дикуна, що виникла в часи просвітництва: не існує соціальних, майнових, гендерних суперечностей, людина живе у гармонії із природою та іншими членами соціуму, навколишній світ є домом, колискою, що дає їй все необхідне для існування. Вона немов повертається у часи до "гріхопадіння" під яким марксистки розуміли виникнення приватної власності³².

Підсумовуючи, можна сказати, що в радянському ідеологічному проекті концепт комунізму займав ключову роль. На відміну від суто релігійних утопій, образ комуністичного майбутнього отримав детальну прорисовку, квазінаукову основу та надзвичайно реалістичні риси. В той же час, зберігалися численні паралелі із релігійними уявленнями широких верст напівграмотного населення. Футуристичне бачення комунізму, як потойбічного буття, наближалось до ранньохристиянських уявлень про райський сад, в якому людина повертається до втраченого в результаті культурної еволюції первісного часу.

¹ Бердяев Н.А. Истоки и смысл русского коммунизма. – М., 1990. – 224 с.

² Коновалова Ж. Советский "рай на земле" / Образ рая. От мифа к утопии / Серия Symposium. – Вип. 31.

– СПб., 2003. – С. 176 – 179.

³ Смоляр М. Религия советской цивилизации. – К., 2010. – 178 с.

⁴ Современная российская мифология. Сост. М.В.Ахметова. Серия "Традиция – текст – фольклор: Типология и семиотика". – М., 2005. – 285 с.

⁵ Гогохія Н. Міфологічна картина світу радянської людини. 1920 – 1930-ті роки // Бахмацький шлях. – 2008. – № 3 – 4. – С. 117 – 123; Кокорська О. Соціальний розвиток міст Донбасу (друга половина 20-х – 30-ті роки ХХ століття). Дис.... канд. іст. наук. – К., 1995; Гогохія Н. українське "соцмісто" 1930-х років: мрії та реальність // Вісник державного Луганського педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – 2003. – № 6. – С. 195 – 201; Трубенко О. Підвищення життєвого рівня робітників в 1926 – 1932 рр.: міфи і реальність в інтерпретації вітчизняних і зарубіжних істориків // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 1999. – Вип. VI. – С. 102 – 128; Коляструк О.А. Інтелекція УСРР у 1920-ті роки: повсякденне життя. – Харків, 2010. – 385 с.

⁶ Сип І. Рабкору и быт // Пролетарская правда. – 1925. – № 99 (5 мая).

⁷ Исмаилов А., Исмаилова Э. Социалистический быт советского народа. – М., 1986. – С. 18.

⁸ Там само. – С. 19.

⁹ Моисеенко В. Коллективное жилище на Украине в 1923 – 1933 гг. (исследования взаимосвязи между социальными и архитектурными структурами. Автореф. дис.... канд. архитектуры. – М., 1968. – 19 с.

¹⁰ Гогохія Н. Міфологічна картина світу радянської людини. 1920 – 1930-ті роки // Бахмацький шлях. – 2008. – № 3 – 4. – С. 118.

¹¹ Неклюдов С. Структура и функция мифа / Современная российская мифология. Сост. М.В.Ахметова / Серия "Традиция – текст – фольклор: Типология и семиотика". – М., 2005. – С. 22.

¹² Ильченко В., Шелютко В. Феномен сакрального в историко-культурному просторанстве. – К., 2002. – С. 77.

¹³ Рікер П. Ідеологія та утопія. – К., 2005. – С. 353.

¹⁴ Орлов І. Мир, вывернутый наизнанку: Коммунальное жилье как "неотъемлемая норма жизни" рабочих семей // Солидарность. – 2002. – № 12. – С. 14 – 15.

¹⁵ Вишневикий А. Серп и рубль. Консервативная модернизация в СССР. – М., 1998. – С. 29.

¹⁶ Програма и устав РКП (большевииков). – М. – Б.Г. – С. 139.

¹⁷ Троцкий Л. Вопросы быта. Эпоха культурничества и ее задачи. М. – Б.Г. – С. 163.

¹⁸ Програма жилищно-бытовой коммуны на 1500 человек. – Запорожье, 1930. – С. 9.

¹⁹ Пижов Н. Радянське місто взавтра. – Харків, 1930. – С. 35.

²⁰ Гусева Ю. Политика "нового быта" в СССР. Режим доступа: [http:// www el-history.ru/node/323](http://www.el-history.ru/node/323)

²¹ Рейн Б. Новый быт в новых жилищах // Революция и культура. – 1929. – № 2. – С. 71.

²² За культуру // Вісті ВУЦВК. – 1928. – № 39 (15 лютого).

²³ Внуков В. Лицо современной преступности // Революция и культура. – 1929. – № 6. – С. 14.

²⁴ Муравьев И. Квартал-коммуна // Проектировка и стандартизация строительства. – 1932. – № 1. – С. 42.

²⁵ Сабсович Л.М. РСР через 15 років. – Харків, Одеса, 1930. – С. 120.

²⁶ Иткинд Г., Горчаков Б. Бюджет времени рабочего в СССР // Вопросы профдвижения. – 1922. – № 7. – С. 27.

²⁷ Хаустов П. Великое Запорожье. – М., 1930. – С.28.

²⁸ Колчинский В. Капиталистической кафетерии не место в социалистическом городе // Культура и революция – 1930 – № 13 – 14. – С. 41 – 42.

²⁹ Там само.

³⁰ Кларк К. Советский роман: история как ритуал. – Екатеринбург, 2002. – С. 89.

³¹ Коновалова Ж. Советский "рай на земле"... – С. 177.

³² Смоляр М. Вказ праця. – С. 32.

В статье рассматривается основной концепт утопии большевизма – коммунистическое общество. Автор анализирует дискуссию вокруг переустройства быта в 1920-х годах как своеобразный мифологический текст. Рассматривается также влияние христианских и раннемодерных утопических сюжетов на формирование большевистской идеологии.

Ключевые слова: утопия, идеология, христианство, коммунизм, коммунистическое общество, способ жизни.

This article discusses the basic concept of utopia of Bolshevism – a communist society. The author examines the debate around the transformation of everyday life in the 1920s, as a kind of mythological text. It is considered the influence of Christian and early modern utopian stories on the formation of the Bolshevik ideology also.

Key words: utopia, ideology, Christianity, communism communist society, way of life.